

УДК 658.15

Т.В. Письменна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено понятійний апарат у сфері управління ризиками. Розглянуто склад системи управління фінансовими ризиками на підприємстві. Визначено ціль і завдання управління фінансовими ризиками підприємства. Досліджено принципи побудови системи управління фінансовими ризиками на підприємстві. Зроблено висновок про дискусійність і масштабність проблеми управління фінансовими ризиками підприємства.

управління фінансовими ризиками підприємства, система управління фінансовими ризиками, ціль і завдання управління фінансовими ризиками підприємства, принципи побудови системи управління фінансовими ризиками на підприємстві

Т.В. Письменная, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов субъектов хозяйствования и страхования

Тернопольский национальный экономический университет, г. Тернополь

Теоретические основы управления финансовыми рисками предприятия

В статье исследовано понятійний апарат в сфері управління ризиками. Рассмотрено состав системы управления финансовыми рисками на предприятии. Определено цель и задания управления финансовыми рисками предприятия. Исследовано принципы построения системы управления финансовыми рисками на предприятии. Сделано вывод о дискуссионности и масштабности проблемы управления финансовыми рисками предприятия.

управление финансовыми рисками предприятия, система управления финансовыми рисками, цель и задания управления финансовыми рисками предприятия, принципы построения системы управления финансовыми рисками на предприятии

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки ризики постійно супроводжують господарську діяльність підприємства. Тому уникнення ризиків у кожному випадку зі сторони підприємства не є раціональною поведінкою. Важливо передбачати виникнення ризику, прагнути знизити його до можливо низького рівня. Здійснення цих заходів відбувається в процесі управління ризиками на підприємстві. Також схиляємося до думки, що ефективне управління ризиками дає змогу зменшити небезпеку погіршення фінансового стану підприємства та досягти бажаних результатів його діяльності. Вважаємо, що окреслена вище проблема має бути вирішена спершу на теоретичному рівні для того, щоб вона не загострила своє звучання на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх працях до проблеми управління фінансовими ризиками на підприємстві зверталися багато вітчизняних науковців. Зокрема, І. Бланк [1], О. Грачова [6], Л. Донець [2], В. Кочетков [4], Т. Мостенська [5], С. Нескородев [6], Р. Пікус [7], Н. Сирочук [4], Н. Скопенко [5], О. Таран [9], М. Турко [10] досліджували понятійний апарат у сфері управління ризиками; Л. Гольцяєва [8], Л. Донець [2], О. Полякова [8], М. Турко [10] визначали склад системи управління фінансовими ризиками; І. Бланк [1], Л. Гольцяєва [8], О. Жихор і Н. Котова [3], О. Полякова [8] виявляли наукових інтерес до формулювання цілі, завдань і принципів управління фінансовими ризиками підприємства.

Постановка завдання. Попри те, що проблему управління фінансовими ризиками підприємства можна вважати розвинутою в працях вітчизняних учених, маємо намір дослідити її з формулюванням власних висновків. За нашим спостереженням, необхідно здійснити аналіз вже висловлених наукових думок, узагальнити їх, а також прийняти участь у започаткованих вітчизняними вченими дискусіях з проблемних питань.

Мета наукового дослідження зводиться до обґрунтування теоретичних основ управління фінансовими ризиками підприємства. Для її досягнення необхідно вирішити завдання, які полягають у розкритті суті понять у сфері управління ризиками, а також у визначенні цілі, завдань і принципів управління фінансовими ризиками на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. У науковій та навчальній спеціальній літературі зустрічається багато понять, які стосуються сфери управління ризиками. Кожне з понять, відображених на рис. 1, має не одне тлумачення, запропоноване вітчизняними науковцями. Це свідчить про те, що весь понятійний апарат у сфері управління ризиками є великим, а кожне з понять – багатограним.

Рисунок 1 – Понятійний апарат у сфері управління ризиками

Спираючись на авторські дефініції інших науковців і враховуючи основні положення теорії управління, Т. Мостенська та Н. Скопенко подають таке визначення поняття «управління ризиком»: це процес впливу на об’єкт, при якому забезпечується охоплення максимально широкого діапазону можливих ризиків, застосування всіх методів дії на них, а також зведення рівня виявлених ризиків до мінімальних або прийнятних меж. У результаті здійснення цих заходів розробляється стратегія поведінки об’єкта у випадку настання ризикових подій [5, с. 74].

Щоб повністю дослідити поняття «управління ризиками», доречно навести дефініцію, запропоновану М. Турко: це цілісний неперервний процес, який спрямований на мінімізацію дії негативних факторів ризику, що передбачає моніторинг ринку, ідентифікацію та оцінку ризиків, аналіз прийнятних методів управління ризиками, реалізацію заходів з управління ризиками відповідно до вибраних методів управління, моніторинг результатів [10, с. 87]. Вважаємо, що дана дефініція, будучи авторською, значно доповнює понятійний апарат у сфері управління ризиками.

Для того, щоб переконатися, що поняття «управління ризиками» є багатограним, тобто може розглядатися з декількох сторін, доречно навести думку

Л. Донець стосовно його визначення: «Кожне підприємство має свої переваги і на основі цього виявляє ризики, яким може бути піддане. Вирішує, який рівень ризику для нього прийнятний, і шукає способи уникнення небажаних ризиків. Подібні дії в економічній науці називаються системою управління ризиками. Це особливий вид діяльності, спрямований на пом'якшення впливу ризиків на кінцеві результати діяльності підприємства» [2, с. 197]. Дійсно, процитована вище авторська дефініція відрізняється від наведених вище визначень, тому засвідчує про багатосторонність цього поняття.

Визначаючи суть поняття «ризик-менеджмент», Р. Пікус зазначає, що це система заходів організаційно-фінансового характеру, які об'єднані спільною ідеєю і спрямовані на попередження настання випадкових подій, усунення, обмеження, мінімізацію втрат, пов'язаних з ними, а також на фінансування втрат [7, с. 15]. За нашим спостереженням, у даному визначенні його автор наголосила на важливості проходження трьох етапів у процесі ризик-менеджменту. Зокрема, такими етапами є: аналіз ризику (визначається потенційний вплив ризику на об'єкт, а також теоретична ймовірність того, що небезпека реалізується); контроль за ризиком (здійснюються заходи, які забезпечують повне або часткове усунення ризику); фінансування ризику (проводиться покриття негативних наслідків ризику за допомогою фінансових засобів).

Цінною є наукова думка, яку висловили В. Кочетков і Н. Сирочук стосовно визначення суті поняття «ризик-менеджмент на підприємстві»: це процес виявлення ризиків, з якими стикається суб'єкт господарської діяльності, проведення їх якісного та кількісного аналізу, оцінювання ризиків, а також розроблення стратегії поведінки даного суб'єкта у випадку реалізації конкретних видів ризиків [4, с. 155]. За нашим спостереженням, у наведеному вище визначенні його автори наголошують на діях, які потребують реалізації в процесі управління ризиками, та особливо виділяють останню з них – формування стратегії управління ризиками.

До новостворених понять належить поняття «ризик-менеджмент фінансової сфери діяльності підприємства». Автор поняття О. Таран вкладає в нього таку суть: це систематична діяльність з аналізу, оцінки, узгодження та впровадження відповідних заходів щодо мінімізації наслідків дії ризикових ситуацій стосовно тих сфер діяльності підприємства, що пов'язані з можливістю втрати своїх ресурсів, недоотримання доходу або появи додаткових витрат. Поряд з визначенням суті цього поняття О. Таран зазначає, що, зважаючи на можливість здійснення підприємством різних видів економічної діяльності, ризик-менеджмент фінансової сфери діяльності підприємства може бути різним залежно від застосування певних заходів щодо мінімізації наслідків дії ризикових ситуацій [9, с. 8].

У спеціальній навчальній літературі поняття «управління фінансовими ризиками» та «ризик-менеджмент у фінансовій сфері» вважаються рівнозначними за сутнісним наповненням. Так, у суть цих понять вкладають окрему функцію фінансового менеджменту, виділення якої зумовлене невизначеністю факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, в якому підприємство приймає рішення у сфері інвестування, фінансування й управління активами. Реалізація даної функції передбачає виявлення, проведення оцінки, здійснення вибору та використання методів нейтралізації фінансових ризиків. У процесі управління фінансовими ризиками здійснюються їх прийняття, обмін інформацією про ризики, контроль за результатами.

Вітчизняними вченими поняття «управління фінансовими ризиками підприємства» досліджується доволі часто. Це пов'язано з тим, що вони висловлюють власну думку стосовно визначення цього поняття, дискутують між собою, тому таких дефініцій зустрічається чимало. Зокрема, під управлінням фінансовими ризиками підприємства розуміють систему методів й інструментів, які застосовуються при

ідентифікації, аналізі фінансових ризиків, оцінці їхніх можливих наслідків для підприємства, розробці та реалізації заходів щодо нейтралізації останніх. Водночас, така система методів та інструментів реалізується, враховуючи стратегію підприємства і тактику управлінських рішень. Інакше кажучи, управління фінансовими ризиками на підприємстві здійснюється з врахуванням його управлінської стратегії та тактики [6, с. 134].

За нашим спостереженням, у своїх наукових працях вітчизняні дослідники нерідко при визначенні поняття «управління фінансовими ризиками підприємства» спираються на дефініцію, запропоновану І. Бланком. У суть цього поняття він вкладає систему принципів і методів розробки та реалізації ризикових фінансових рішень, які забезпечують усебічну оцінку різних видів фінансових ризиків і нейтралізацію їхніх можливих негативних фінансових наслідків [1, с. 30].

Цілком погоджуємося з висловленою вітчизняними науковцями думкою, відповідно до якої для забезпечення ефективного управління фінансовими ризиками на підприємстві необхідно не тільки прогнозувати виникнення ризикових ситуацій, а й мати план дій у випадку появи останніх. За їхніми словами, такий план дій реалізується шляхом розробки та прийняття рішень з протидії фінансовим ризикам підприємства. Це відбувається в кінці процесу управління фінансовими ризиками підприємства, тому від результатів реалізації плану дій залежить подальший розвиток підприємства. Зі зазначеного вище слідує, що вітчизняні науковці ґрунтовно досліджують поняття управління фінансовими ризиками підприємства, виділяючи етапи цього процесу, чим роблять його формулювання відмінним від інших.

Для того, щоб повністю зрозуміти суть управління фінансовими ризиками підприємства, вітчизняні вчені пропонують розглядати цей процес як систему, яка складається з суб'єкта й об'єкта управління. Зокрема, суб'єктами системи управління фінансовими ризиками на підприємстві є управлінці вищої ланки, тобто фінансові менеджери, а об'єктом – господарська діяльність підприємства [8, с. 106–107].

У навчальній літературі до визначення складу системи управління ризиками підходять так: вона складається з двох підсистем – суб'єкта управління і об'єкта управління. Зокрема, суб'єктом управління виступає спеціальна група людей (фінансові менеджери, фахівці зі страхування тощо), що забезпечує цілеспрямоване функціонування об'єкта управління, застосовуючи при цьому різні прийоми та способи управлінського впливу. В свою чергу, об'єкти управління – це безпосередньо ризик, ризиковані вкладення капіталу, економічні відносини між суб'єктами в процесі підприємницької діяльності [2, с. 197–198].

На думку М. Турко, система управління ризиками – це єдність взаємопов'язаних елементів, що забезпечують проходження процесу управління ризиками. В системі управління ризиками суб'єктами є людина або група людей, як от відділ ризик-менеджменту, менеджер з ризику, що забезпечують реалізацію управління ризиками за допомогою різноманітних методів ідентифікації, оцінки ризиків та управління ними. Натомість, об'єктами управління є ризики та ризикові відносини, які виникають у процесі здійснення господарської діяльності підприємства [10, с. 87–88].

При обґрунтуванні теоретичних основ управління фінансовими ризиками підприємства важливо не оминати увагою проблему визначення цілі та завдань даного процесу. З цього приводу доречною буде висловлена І. Бланком думка, згідно з якою головною ціллю управління фінансовими ризиками слід вважати забезпечення фінансової безпеки підприємства в процесі його розвитку і недопущення можливого зниження ринкової вартості підприємства [1, с. 38].

Як зазначає І. Бланк, реалізація окресленої вище цілі управління фінансовими ризиками підприємства вимагає виконання ряду основних завдань. До таких завдань

належать: виявлення сфер підвищеного ризику для фінансової діяльності підприємства, що створюють загрозу його фінансовій безпеці; проведення всебічної об'єктивної оцінки ймовірності настання ризиковий подій та виникнення пов'язаних з ними можливих фінансових втрат; забезпечення мінімізації рівня фінансового ризику відповідно до передбачуваного рівня дохідності фінансових операцій; забезпечення мінімізації можливих фінансових втрат підприємства при настанні ризикової події [1, с. 38–39]. За нашим спостереженням, вищеназвані завдання можна вважати такими, за формулюванням яких простежується проходження процесу управління фінансовими ризиками на підприємстві.

Проблема визначення принципів управління фінансовими ризиками підприємства знайшла вирішення в праці І. Бланка. Так, на думку вітчизняного науковця, даний процес базується на ряді принципів: фінансовий менеджер повинен свідомо приймати ризик, якщо він має намір отримати відповідний дохід від здійснення фінансової операції; портфель фінансових ризиків має складатися з тих ризиків, до яких можна застосувати методи їх нейтралізації; фінансові втрати за різними видами ризиків не залежать один від одного, тому всі ризики слід нейтралізувати окремо; при управлінні фінансовими ризиками з альтернативних вибирається таке рішення, яке забезпечує найбільшу ефективність і фінансову безпеку; в управлінському процесі має враховуватися фінансова філософія підприємства, яка відображається в несхильності, нейтральності або схильності до ризику.

Якщо продовжувати перелік принципів управління фінансовими ризиками підприємства, то слід назвати такі: в процесі управління фінансовими ризиками необхідно враховувати критерії фінансової політики підприємства (може бути агресивна, помірна або консервативна), відповідно до яких встановлюється рівень допустимого ризику; підприємство повинно приймати тільки ті фінансові ризики, рівень яких не перевищує відповідного рівня дохідності за шкалою «дохідність–ризик»; очікуваний розмір фінансових втрат підприємства за фінансовим ризиком має відповідати частці капіталу, яка забезпечуватиме його внутрішнє страхування; потрібно зважати на те, що чим довший період здійснення фінансової операції, тим ширший діапазон супровідних їй ризиків; витрати підприємства з нейтралізації фінансових ризиків не мають перевищувати обсягу можливих фінансових втрат за ними [1, с. 40–44].

Вітчизняними дослідниками висловлена наукова думка, згідно з якою система управління фінансовими ризиками підприємства має будуватися на основі головних принципів – системності, керованості, адекватності та модульності. Відповідно до принципу системності в процесі управління підприємство розглядається як складна економічна система, яка підпадає під вплив зовнішнього середовища. В свою чергу, принцип керованості реалізується через те, що на підприємстві застосовуються певні важелі, які дають змогу компенсувати негативний вплив і локалізувати поширення ризикової ситуації.

Суть принципу адекватності зводиться до того, що управлінські рішення стосовно зниження впливу фінансових ризиків на діяльність підприємства мають відповідати виду та рівню кожного з ризиків, а ефективність цих рішень повинна оцінюватися з точки зору покращення фінансового стану підприємства. Насамкінець, принцип модульності означає, що система управління фінансовими ризиками має складатися з логічно пов'язаних модулів, на які покладаються завдання з ідентифікації, визначення рівня, локалізації ризиків, а також здійснення оцінки ефективності управлінських заходів [8, с. 107].

Вважаємо, що процитована вище наукова думка вітчизняних дослідників стосовно визначення принципів побудови системи управління фінансовими ризиками

підприємства заслуговує на особливу увагу, тому що відображає власний погляд учених на досліджувану проблему. Серед запропонованих вітчизняними науковцями принципів важливо виділити принцип модульності, зважаючи на його назву та вкладену суть. На наше бачення, згадані у визначенні цього принципу модулі відповідають етапам управління фінансовими ризиками підприємства, а завдання – назвам етапів цього процесу.

Доволі часто в науковій та навчальній спеціальній літературі дослідники проблематики в сфері управління фінансовими ризиками підприємства подають правила і прийоми, які мають застосовуватися при ухваленні управлінських рішень в умовах ризику. Зокрема, такими правилами та прийомами є: не можна ризикувати більше, ніж це може дозволити власний капітал; завжди треба думати про наслідки ризику; позитивне рішення приймається лише за відсутності сумніву; не можна ризикувати великою кількістю заради малого; за наявності сумніву приймаються негативні рішення; не можна думати, що завжди наявне тільки одне рішення, можливо, є й інші варіанти [3, с. 77]. Згадані вище правила та прийоми необхідно обов'язково застосовувати в процесі ризик-менеджменту, тому що вони дають змогу забезпечити його ефективність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, при обґрунтуванні теоретичних основ управління фінансовими ризиками підприємства ми дійшли таких висновків: по-перше, понятійний апарат у сфері управління ризиками можна вважати великим, а включені до нього поняття – багатограними, зважаючи на застосовані до розкриття їх суті наукові підходи; по-друге, в наукових і навчальних джерелах проблема визначення цілі, завдань та принципів управління фінансовими ризиками підприємства вирішується шляхом висловлення авторських думок; по-третє, в цілому названа вище теоретична проблема доволі дискусійна і тому масштабна, що підтверджує думку про необхідність її подальшого дослідження.

Вибрана для дослідження на теоретичному рівні проблема управління фінансовими ризиками підприємства може бути розвинута за кількома напрямками. Зокрема, науковий інтерес можуть викликати питання поетапного проходження процесу управління фінансовими ризиками на підприємстві, застосування методів управління фінансовими ризиками підприємства тощо. Водночас, названі питання можуть перейти з теоретичної площини в практичну, в результаті чого розшириться поле для висловлення наукових думок.

Список літератури

1. Бланк И.А. Управление финансовыми рисками / И.А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2005. – 600 с.
2. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання : навч. посіб. / Л.І. Донець. – К. : Центр навч. лі-ри, 2006. – 312 с.
3. Жихор О.Б. Шляхи нейтралізації фінансового ризику і підвищення фінансової стійкості підприємства в сучасних умовах господарювання / О.Б. Жихор, Н.М. Котова // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 1 (13). – С. 76–78.
4. Кочетков В.М. Сутність і особливості ризик-менеджменту на підприємстві / В.М. Кочетков, Н.А. Сирочук // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 10 (124). – С. 150–156.
5. Мостенська Т.Л. Ризик-менеджмент як інструмент управління господарським ризиком підприємства / Т.Л. Мостенська, Н.С. Скопенко // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 3 (7). – С. 72–79.
6. Нескородев С.М. Дослідження сутності управління фінансовими ризиками підприємства / С.М. Нескородев, О.О. Грачова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – № 47. – С. 132–136.
7. Пікус Р.В. Управління фінансовими ризиками : навч. посіб. / Р.В. Пікус. – К. : Знання, 2010. – 598 с.

8. Полякова О.Ю. Основні засади формування комплексу моделей управління фінансовими ризиками підприємства / О.Ю. Полякова, Л.А. Гольцяєва // Бізнес-Інформ. – 2013. – № 6. – С. 106–110.
9. Таран О.В. Фінансовий ризик-менеджмент економічних агентів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 – «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О.В. Таран. – Харків, 2005. – 21 с.
10. Турко М.О. Теоретичні основи управління ризиками підприємства / М.О. Турко // Економіка розвитку. – 2011. – № 4 (60). – С. 85–89.

REFERENCES

1. Blank, I.A. (2005). *Upravlenie finansovymi riskami [Financial Risk Management]*. Kyiv: Nika-Tsentr [in Russian].
2. Donets, L.I. (2006). *Ekonomichni ryzyky ta metody yikh vymiryuvannya [Economic Risks and Methods of It Measurement]*. Kyiv: Tsentr navch. li-ry [in Ukrainian].
3. Zhykhor, O.B. and Kotova, N.M. (2012). Shliakhy neitralizatsii finansovoho ryzyku i pidvyshchennia finansovoi stiiikosti pidpriemstva v suchasnykh umovakh hospodariuvannya [The Ways of Neutralizing the Financial Risk and Enhance the Financial Sustainability of Enterprise in Modern Conditions of Economic Activity]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of University of Banking Business of National Bank of Ukraine*, 1 (13), 76–78 [in Ukrainian].
4. Kochetkov, V.M. and Syrochuk, N. A. (2011). Sutnist i osoblyvosti ryzyk-menedzhmentu na pidpriemstvi [The Essence and Features of Risk Management on Enterprise]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economy*, 10 (124), 150–156 [in Ukrainian].
5. Mostenska, T.L. and Skopenko, N.S. (2010). Ryzyk-menedzhment yak instrument upravlinnia hospodarskym ryzykom pidpriemstva [Risk Management as an Instrument of Management of Economic Risk of Enterprise]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Zaporizhzhya National University*, 3 (7), 72–79 [in Ukrainian].
6. Neskorodiev, S.M. and Hrachova, O.O. (2014). Doslidzhennia sutnosti upravlinnia finansovymy ryzykamy pidpriemstva [Research of the Essence of Financial Risk Management of Enterprise]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of Economy of Transport and Industry*, 47, 132–136 [in Ukrainian].
7. Pikus, R.V. (2010). *Upravlinnia finansovymy ryzykamy [Financial Risk Management]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
8. Poliakova, O.Yu. and Holtiaieva, L.A. (2013). Osnovni zasady formuvannya kompleksu modelei upravlinnia finansovymy ryzykamy pidpriemstva [The Basic Principles of Forming Complex of Models of Financial Risk Management of Enterprise]. *Biznes-Inform – Business-Inform*, 6, 106–110 [in Ukrainian].
9. Taran, O.V. (2005). Finansovyi ryzyk-menedzhment ekonomichnykh ahentiv [Financial Risk Management of Economic Agents]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
10. Turko, M.O. (2011). Teoretychni osnovy upravlinnia ryzykamy pidpriemstva [Theoretical Basis of Risk Management of Enterprise]. *Ekonomika rozvytku – Economy of Development*, 4 (60), 85–89 [in Ukrainian].

Tetyana Pysmenna

Ternopil National Economy University

Theoretical Basis of Financial Risk Management of Enterprise

The purpose of scientific investigation is substantiating theoretical bases of financial risk management of enterprise. To achieve it necessary to reveal the essence of the term «financial risk management» and define the goal, objectives and principles of financial risk management of enterprise.

The author studies some terms such as «risk management», «system of risk management», «risk-management», «risk management in the financial sector», «financial risk management» and others. The main purpose and the basis tasks of financial risk management of enterprise are determined. The principles on which must build a system of financial risk management of enterprise are investigated.

The author is concluded that the whole conceptual apparatus in risk management is great and each of the terms is multifaceted. It is proved that problem of determining the goal, objectives and principles of financial risk management of enterprise have a discussion character.

financial risk management of enterprise, system of financial risk management, purpose and objectives of financial risk management of enterprise, principles of financial risk management of enterprise

Одержано 08.09.2015 р.